

Prof. Dr. Mustafa Canpolat Armağani

ISSN 1226-4490

*International
Journal of
Central
Asian Studies*

Volume 10-1 2005

**Editor in Chief
Choi Han-Woo**

**The International Association of Central Asian Studies
Institute of Asian Culture and Development**

Anlamsal Düzeyde Bir Metinsellik Ölçütü Olarak Gönderimsel Bağdaşıklık ve Nedîm'in Bir Kasidesini Bu Yönden İnceleme Denemesi

Özge Öztekin

Hacettepe University, Ankara, Turkey

1. Giriş:

1.1. Metin Kavramı ve Metne Dayalı Dilbilimsel İnceleme Yöntemi:

Edebî anlamda, “bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü”¹ olan metin kavramı üzerine, konuşma dilindeki kullanımından dilbilimsel özelliklerinin öne çıktığı kurallara kadar sayısız tanım yapılmıştır. Bu tanımların pek çoğunda metin, bir iletişim ortamında dilsel göstergeler ile bağlamın biçimlendirdiği temel birim olarak tümceden büyük yapıları karşılamakta ve genellikle yazılı bir söylemi kapsamaktadır². Metni meydana getiren unsurlara ise, sözce denilmektedir. Sözcelerle kurulu her metin, belli bir bildiriye aktarır. Bu aktarımda, mutlaka bir metin üretici (konuşan/yazan) ve bir metin çözücü (dinleyen/okuyan) vardır.

Şiir de bu açıdan bir metindir. Bir şiir incelemesi söz konusu olduğunda sözcüklerin anlamı bağlama göre değişebileceği için, kelimelerin uzak-yakın çağrışımlarını bilmek ve bunları yorumlama gücüne sahip olmak kadar, şiir metninin dili ve tümce yapısıyla ilgili ifade şekillerini de göz önünde bulundurmak gerekir. “Yazınsal metinleri anlamamanın ve onları yorumlamanın yolunun, önce o metinlerde

¹ Bkz. Türkçe Sözlük 1998: 1548.

² Daha geniş bilgi için bkz. Aksan-Aksan 1991: 92-102; Aksan 1995: 257, Subaşı Uzun 1995: 17-35.

kullanılan dili anlamak olduğu gerçeği” (Özünlü 2001: 13), edebî eserlerin dilbilimsel yöntemlerle de değerlendirilebileceğini ortaya çıkarmaktadır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren edebiyat araştırmaları ve dilbilim üzerine yapılan çalışmalar, iki alan arasında pek çok ortak nokta yakalayarak yeni kuramların oluşmasını sağlamıştır. Örneğin metindilbilim ve söylem çözümlemesi, metin merkezli tümceüstü dilbilim incelemelerinin yapıldığı iki temel daldır. Genel olarak “dilnin incelenmesinde iletişimde bulunan insanların karşılıklı ilişkilerine ve ürettikleri varsayılan metinlere dayanan” (Aksan 1995: 257) metindilbilim, şiir dili ve şiir çözümlemesi konusunda da metinsel bütünlük düşüncesine dayanmaktadır. Metindilbilim çalışmalarında bağdaşıklık, tutarlılık, amaçlılık (niyetlilik), kabul edilebilirlik (benimsenirlik), bilgisellik (bilgi vericilik), durumsallık ve metinler arası ilişki olmak üzere yedi ölçüt kullanılmaktadır³.

Metindilbilimin yukarıdaki özellikleri esas alınarak, Türk şiirinin çeşitli dönemlerinde oluşturulan “metin”leri çözümlemek mümkündür. Bu anlamda önemli bir yer tutan Divan şiiri ürünlerinin bir kısmı da, metindilbilimsel ölçütlerle incelenebilir. Bir kısmı denilmesinin nedeni, Divan şiirinin beyit nazım birimini kullanmasıdır. Bilindiği gibi, aynı vezinde yazılmış ve anlamca birbirine bağlı iki dizeden meydana gelen beyitte bir konu bütünlüğü vardır. Yani Divan şiirinin estetik zihniyeti, beyti bütünün bir parçası değil o bütünün ta kendisi olarak görür. Ancak kimi zaman, “anlamı başka bir beyit ile tamamlanan” (Dilçin 1995: 102) merhun beyitlerle de karşılaşmaktadır. Daha çok kaside, mesnevi ve musammatlarda görülen merhun beyitler sayesinde metinsel bütünlük yakalanmakta, böylece anlam bir beyitte tamamlanmayıp tüm manzumeye yayılmaktadır. Bu yazıda da metinsellik açısından bir kaside ele alınarak, metindilbilimin ölçütlerinden biri olan bağdaşıklığın gönderim yönüyle Divan şiirine ne kadar uygulanabileceği konusu incelenmeye çalışılacaktır.

³ Metindilbilim hakkında daha geniş bilgi için bkz. Levin 1962, Güllich-Weinrich 1975, Kallmeyer-Hermann 1980, De Beaugrande-Dressler 1981, Durmuşoğlu 1986, Reddick 1986, Oralış-Ozil 1992, Subaşı Uzun 1995.

1.2. Nedîm ve Kasidesi:

Konu olarak seçilen kaside metni, XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşayan ve Divan şiirinin en önemli şairlerinden biri olan Nedîm'e aittir. Lâle Devri'nin bu ünlü şairi, edebiyat tarihlerinde de söz edildiği gibi, şahsî dehasından kaynaklanan kendine özgü üslûbuyla şiirde biçim ile içerik arasındaki uyumu yakalamış, özellikle dili kullanma konusunda söyleyiş mükemmelliğine ulaşmıştır. Yaşadığı dönem ve çevreye ait bazı özellikleri şiirine yansıtarak gerçek hayattan kesitler sunan Nedîm, divan sahibi bir şairdir⁴.

Nedîm'in divanında geçen ve bu yazıda da ele alınan şiirini, "kaside şekliyle yazılmış bir manzum hikâyeden başka bir şey saymak mümkün değildir" (Kortantamer 1993: 403). Sadece nesib ve girizgâh bölümleri olan bu kaside, kırk iki beyitten oluşmaktadır. Klasik kasidede nesib denilince genellikle kış, bahar, gece, savaş alanı veya bir güzelin tasviri gibi konular akla gelmektedir. Nedîm'in bu şiirindeki nesib kısmı ise, konusu itibarıyla yeni ve farklıdır. İlk bakışta kendi halinden bahsedermiş gibi görünse de, anlattıkları giderek imgeler arası kurmaca bir oyun haline dönüşür. Kasidede metnin kurgulanışı sırasında sözcelerin ve imajların seçimi ile kullanımı o kadar birbiriyle uyumludur ki, olaylar gerçeküstü olmasına rağmen okuyucuda herhangi bir yadırgama yaratmaz. Yer yer görülen merhun beyitler sayesinde Divan şiirindeki geleneksel beyit bütünlüğü anlayışı kırılmış, buna paralel olarak anlatımda hikâye tekniğinin kullanılmasıyla metin içi ilişkiyi düzenleyen konu bütünlüğü ve metinsellik sağlanmıştır.

"Tazmîn-i Beyt-i Enverî Der-Zımn-ı Vezîr Şoden-i İbrâhîm Paşa" başlıklı bu kasidede Nedîm, hikâyesine sabah erkenden güneşin

⁴ Nedîm hakkında yapılmış pek çok çalışma vardır. Bunlardan bir kaçını için bkz. Mazioğlu 1957, Ertop 1980, Çavuşoğlu 1987, Sılay 1994. Nedîm Divanı ise, üçü eski harflerle olmak üzere altı kez basılmıştır: Divan-ı Nedîm, Bulak (tarihsiz); Divan-ı Nedîm, İstanbul 1291; Nedîm Divanı (Haz. Halil Nihat [Boztepe]), İstanbul, 1338-40; Nedîm Divanı (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul, 1951; Nedîm Divanı (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul, 1972; Nedîm Divanı (Haz. Muhsin Macit), Ankara, 1997.

doğuşuyla başlar. Yaşadığı rutin hayat içerisinde can sıkıntısıyla yaptığı bir kaç işten bahseder. Şair, geçim sıkıntısı ve akranlarının onu kıskanması gibi dertler karşısında yorgun, bıkkın ve keyifsizdir. Hayatında, heyecan verici hiçbir şey yoktur; tâ ki kuzey rüzgârı, sevgiliden haber getiren bir “peyk” olarak karşısına çıkıncaya kadar. Rüzgâr, Nedim’in hali olmadığı için, şairin gönlü ile samimi bir sohbe başlar. Bir yandan da onun soluk benziyle ilgilenir. Ama en büyük sürprizi, sevgilisinin Nedim’i aradığını söyleyerek yapar. Bu sırada, her haliyle bir güzellik, naz ve niyaz kaynağı olan sevgili, tüm cazibesiyle aniden onun yanına gelir. Şair, sevinçten ne yapacağını bilemez. Birlikte şiir sohbetine dalarak, Enverî Divanı’ndan fâl açarlar. Kaside de böylece sona erer.

Kasidenin tam metni aşağıda verilmektedir⁵:

TAZMÎN-İ BEYT-İ ENVERÎ DER-ZİMN-I VEZÎR ŞODEN-İ
İBRÂHÎM PAŞA

1. ‘Ale's-sabâh ki bânû-yı mihr-i ferruh-fâl
Kenâr-ı târem-i mînâdan itdi ‘arz-ı cemâl
2. Çeküp visâdemi kıldum külâh-gûşemi ham
Garîm-i gamdan idüp nîm lahza istimhâl
3. Bir iki cüz’-i perâkende var idi der-pîş
Alup birin ele virdüm küme-yi tab‘a mecâl
4. Bir iki mebhase ta‘lîk idince enzârum
Uzandı zeyl-i mebâhîs çoğaldı kîl ile kâl
5. Birâz zamân dahı idmân-ı hatta meyl itdi
Hayâl-i hatt-ı civân ile hâtır-ı meyyâl

⁵ Metnin transkripsiyonlu çevirisi yerine uzun ünlüler “â, î, û”, nazal n “ñ” ve ayın harfi için de kesme işareti kullanılmıştır. Kasidenin Nedîm Divanı’ndaki orijinal hali için, bkz. Boztepe 1338-40: 32-33.

hayâl

6. Bir iki safhayı hem-reng-i rûy-ı baht idicek
Elümdeki kalem-i Vâsıtîye geldi kelâl
7. Didüm birâz dahı âsâyiş eyleyem çünkim
Tamâm mertebe künd oldu ‘akl u vehm ü
8. Bu ârzû olıcak nakş levh-i hâtırda
Hemân o lahzada fırsat bulup bilâ-mecâl
9. Kümeyt sürdi hücûm itdi kişver-i tab‘a
O gam didükleri dîrîne düşmen-i muhtâl
10. Hurûşa başladı nâgâh künc-i hâtırdan
Hezâr vesvese sad gûne ârzû-yı muhâl
11. Gehî telâtum-ı efkâr-ı derd-i zîk-ı ma‘âş
Gehî tezâhüm-i ekdâr-ı gayret-i emsâl
12. Münâvebeyle gelüp cümle merzbûm-ı dile
Tamâm eylediler ‘akl u fikrüm istîsâl
13. Ben ise derd ile kaldum arada zâr u zebûn
Ne sabr u takata kudret ne hod girîze mecâl
14. Bu hâlde anı gördüm şikâf-ı revzenden
Şitâbla yetişüp geldi peyk-i bâd-ı şimâl
15. Gam ile cünbüşe hod tâb yok idi bende
Hele hamîyyet idüp bu dil-i perîşân-hâl
16. Gel ey nesîm-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber
Terânesiyle kudûmını kıldı istikbâl
17. Esenleşüp dil ile güft ü gûya başladılar
Kulak tutınca işitdüm k’ider fakîri su’âl

ma'lûmuñ

18. Alup o dem haberüm geldi yanuma gülerek
Görince çehre-i zerdüm didi ne hâl bu hâl
19. Didüm ki n'olsa gerek hod degül mi
Sipîhr-i zâlim ile mâ-cerâ-yı ehl-i kemâl
20. Hele bu gûne sitem çerhüñ eski 'âdetidür
Velî düşer mi saña ey enîs-i hûb-hısâl
21. Ki tâ bu mertebe bî-mihr ü bî-vefâlık idüp
Ziyâretüm idesün tâ bu vakte dek ihmâl
22. Suhan bu gâyete irdükde bir tebessüm idüp
Didi ki ey suhanuñdan nümûne sihr-i helâl
23. Birâz 'inânuñı çek böyle germ-tâz olma
Semend-i cevre meded kılma bendeñi pâ-mâl
24. Ki saña bir haberüm var ki gûş iderseñ eger
Ola o mertebe gûşuñ güherle mâl-â-mâl
25. Ki tâ-be-haşr hulî-bestegân-ı huld-ı berîn
İde kılâdelerin hazretüñden istikmâl
26. Kocâst kûy-ı Nedîmâ terânesiyle bu dem
Gelür cihâna gül-efşân olup o tâze-nihâl
27. Henûz bu suhanuñ olmamışdı lafzı tamâm
Henûz cevher-i ma'nâsı bulmamışdı kemâl
28. İrişdi gûş-ı dil ü câna dûrdan nâ-gâh
Terâne-i ceres-i kârbân-ı gunc u delâl
29. Pür itdi kûçeyi sıyt-ı feşâfeş-i dâmân
İrişdi zirve-i Nâhîde çın çın-ı halhâl

30. ‘Aceb nedür diyicek kıldı peyk-i sâmi‘ay
Sadâ-yı zemzeme-i halka-i der istikbâl
31. Hemân şitâb ile câyumdan eyleyüp per-tâb
Güşâde eyledüm âgûşını derûñ fî’l-hâl
32. Ne gördüm ol büt-i nâzende nîm mest olmuş
Kolında dâmen-i kerrâke elde bir gül-i al
33. Küleh şikeste vü ser-tâ-be-pây nahvet ü nâz
Kemer güsiste zenah tâ-be-nâf hüsn ü cemâl
34. Görüp o hâleti ‘akl u şu‘ûrum oldu tebâh
Düşüp ayağına çün sâye eyledüm rû-mâl
35. Didüm ki ey ham-ı zülfünde fitne der-fitrâk
Kenâr-ı nâvek-i müjeñde kırışme der-çengâl
36. Fedâ bu ni‘met ü ihsânuña çi cân u çi dil
Fedâ bu lutf-ı firâvânuña çi câh u çi mâl
37. Pes ez-merâsim-i nâz u niyâz el-kıssa
Firâz-ı mesnede saldukda sâye-i ikbâl
38. Birâz bu tarz ile güft ü şinîdden soñra
Birâz da sohbet-i eş‘âra gösterüp ikbâl
39. Alup o şevk ile Dîvân-ı Enverîyi ele
Güşâde eyledi niyet tutup ol dem bir fâl
40. Garîb fâtiha kim oldu nâ-gehân lâyih
Firâz-ı safhada bu matla‘-ı huçeste-me’âl
41. Be-sa‘d ahter-i meymûn-zamân u hurrem-fâl
Be-nîk tâli‘-i ferhunde rûz-ı ferruh-fâl

42. Be-bârgâh-ı vezâret be-ferruhî be-nişest
Hudâvegân-ı vezîrân u kible-i ikbâl

3. Metnin Gönderimsel Bağdaşıklık Yönünden İncelenmesi:

Metindilbilimsel incelemede, “bir ögenin söylemdeki yorumunun, bir başka ögeye bağlı olduğu durumları kapsayan” (Subaşı Uzun 1995: 36) bağdaşıklık özelliği, anlam ve biçim düzeyinde iki kola ayrılmaktadır. Bu yazıda, bağdaşıklığın anlam düzeyindeki kolu olan gönderim üzerinde durulacak ve Nedîm Divanı’ndaki “Tazmîn-i Beyt-i Enverî Der-Zımn-ı Vezîr Şoden-i İbrâhîm Paşa” başlıklı kaside metnini oluşturan dilsel birimlerin anlamları arasındaki ilişkiden yola çıkılarak, metnin bütünü gönderimsel bağdaşıklık açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır⁶.

Gönderimsel bağdaşıklıkta gönderimi sağlayan ögeler, birbirleriyle kurdukları gönderim ilişkisinin derecesine göre anlam kazanırlar. Örneğin, metindeki bir gönderim ögesi anlamsal yorumunu kendinden sonra gelen bir birimden alıyorsa “öngönderim”, önce gelen bir birimden alıyorsa “artgönderim” diye adlandırılır. İyelik ekleri, belirtme durumu eki ve kişi ekleri “ardıl-bağımlı” gönderim ögeleri olup, kişi adları ve gösterme sıfatları da “öncül-bağımsız” gönderim ögeleridir⁷. Gönderimsel bağdaşıklıkta önemli bir rol oynayan ardıl ve öncül ögelerin kaside metnindeki görünüşleri şöyledir:

3.1. Ardıl-Bağımlı Gönderim Ögeleri:

3.1.1. İyelik Ekleri:

⁶ Kaside metninden örnek alınan beyitlerin altında düzyazı çevirileri de yapılmıştır. Bu şekilde bir gösterim hem eski edebiyat, hem de diğer alanlar için faydalanma kolaylığı sağlayacaktır.

⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Subaşı Uzun 1995: 36-61.

Bu kaside metninde, iyelik eki kullanılarak yapılmış on tane ardıl gönderim ögesine rastlanmaktadır.

A. Ad + 1. tekil kişi iyelik eki şeklindeki kullanım:

4. Bir iki mebhase ta‘lik idince enzârum

Uzandı zeyl-i mebâhîs çoğaldı kıl ile kâl

“Bakışlarım bir iki bahse takılınca bahislerin arkası uzadı, konuşma çoğaldı.”

24. Ki saña bir haberüm var ki gûş iderseñ eger

Ola o mertebe gûşuñ güherle mâl-â-mâl

“Çünkü sana bir haberim var. Eğer dinlersen, kulağın çok miktarda mücevherle dopdolu olsun.”

34. Görüp o hâleti ‘akl u şu‘ûrum oldu tebâh

Düşüp ayağına çün sâye eyledüm rû-mâl

“O hâli görünce, aklım ve anlayışım mahvoldu. Gölge gibi ayağına düşüp, yüzümü sürdüm.”

B. Ad + 1. tekil kişi iyelik eki + belirtme durumu eki şeklindeki kullanım:

2. Çeküp visâdemi kıldum külâh-gûşemi ham

Garîm-i gamdan idüp nîm lahza istimhâl

“Yastığımı çekip külahımın köşesini büktüm. Gam alacaklısından yarım an zaman isteyip...”

C. Ad + 1. tekil kişi iyelik eki + ayrılma durumu eki şeklindeki kullanım:

31. Hemân şitâb ile câyumdan eyleyüp per-tâb

Güşâde eyledüm âgûşını derûñ fi’l-hâl

“Hemen yerimden hızla kalkıp koşarak, anında kapının kucağını açtım.”

Ç. Ad + 2. tekil kişi iyelik eki şeklindeki kullanım:

19. Didüm ki n’olsa gerek hod degül mi ma‘lûmuñ
Sipîhr-i zâlim ile mâ-cerâ-yı ehl-i kemâl
“Ne olacak” dedim. “Zalim felek ile kemal ehlinin macerasını bilmez misin?”

24. Ki saña bir haberüm var ki gûş iderseñ eger
Ola o mertebe gûşuñ güherle mâl-â-mâl
“Çünkü sana bir haberim var. Eğer dinlersen, kulağın çok miktarda mücevherle dopdolu olsun.”

D. Ad + 2. tekil kişi iyelik eki + belirtme durumu eki şeklindeki kullanım:

23. Birâz ‘inânûñı çek böyle germ-tâz olma
Semend-i cevre meded kılma bendeñi pâ-mâl
“Biraz dizginini çek, böyle ateşli koşma. Eziyet atına yardım et, kulunu ayak altında çiğnetme.”

E. Ad + 2. tekil kişi iyelik eki + yönelme durumu eki şeklindeki kullanım:

36. Fedâ bu ni‘met ü ihsânûña çi cân u çi dil
Fedâ bu lutf-ı firâvânûña çi câh u çi mâl
“Bu nimet ve bağışına hem can, hem gönül fedadır. Bu bol lutfuna hem makam, hem mal fedadır.”

Yukarıdaki tespitlere göre, iyelik ekiyle yapılan bu gönderimlerde çoğunlukla 1. tekil kişi iyelik ekinin tercih edildiği görülmektedir. Toplam altı kez geçen bu kullanım şeklinden sadece biri, rüzgârın ağzından onun adına söylenmiş olup; diğer beş tanesi hep metin üreticiye (şaire/Nedîm’e) aittir. Böylece, metin içerisinde anlatıcının (şairin/Nedîm’in) kimliği vurgulanarak, hikâyenin ana kahramanının da o olduğu belirginleştirilmektedir. 2. tekil kişi iyelik eki ise dört kez

geçmektedir ve hitap edilen üç varlık söz konusudur: Şair, rüzgâr ve sevgili.

Metin çözücü (okuyucu), metin dışı eski bir bilgiyi metin düzeyinde yinelenmese bile, iyelik eki sayesinde aklına getirebilmektedir. Mesela, yirmi dördüncü beyitte geçen “haberüm” sözcesindeki iyelik ekinin gönderim değeri olan “ben” adılı, Nedîm’in arkadaşı olan rüzgârı ve onun “haberci” kimliğini metne taşıyan bir kullanımdır. Divan şiirinin sevgiliden âşığa haber getiren rüzgâr imgesi, burada yakın bir dost olarak kişileştirilmektedir. Kasidenin on altıncı beytinde hikâyeye dahil olan bu dost, metinselliğin bir parçası olarak, o andaki durumu gereği varlığına odaklanıldığını göstermek adına, yirmi dördüncü beyitte de “haber” işleviyle birlikte ve 1. tekil iyelik eki eşliğinde gönderimsel bağdaşıklığını sürdürmektedir. On dokuzuncu beyitte geçen “degül mi ma’lûmuñ” sözcesindeki iyelik ekinin gönderim değeri olan “sen” adılının karşıladığı da yine rüzgârdır. Rüzgârın bilmesi gereken şey ise, feleğin insanlar üzerindeki olumsuz etkisidir. Dolayısıyla, her iki örnekte de eski bilginin hatırlanması sağlanarak yeni bilgi pekiştirilmektedir.

Metnin anlamlandırılması sırasında birbirine bağlı iki durum, iyelik eki vasıtasıyla bir takım sezdirimler şeklinde yorumlanabilmektedir. Örneğin, dördüncü beyitte yer alan “enzârum” sözcesindeki iyelik ekinin gönderimi aracılığıyla, şairin aslında bakışlarını yönelttiği bahislerin uzadığını ve konuşmanın çoğaldığını anlatmak istemesi, onun sıkılmış ve keyifsiz ruh halini yansıtan bir sezdirim olarak dikkate değerdir. Şairin üçüncü beyitte, yapılacak bir iki parça işten birisini ele aldığını söylemesine paralel olarak dördüncü beyitte, bu işlerin içinde takıldığı bir kaç bahisten bahsetmesi, her iki beyit arasında anlamsal bir bağdaşıklık oluşturmaktadır. Otuz birinci beyitte geçen “câyumdan” sözcesindeki iyelik ekinin gönderim değeriyle ise, Nedîm’in ruh hâlindeki ani değişim sezdirilmektedir. Bu beyitle okuyucu, hemen yerinden koşarak kalkan şairin çalınan kapıyı açmasına tanık olur. Hikâyenin temposundaki bu ani hız, gelecek olan sürpriz misafir ile Nedîm’in sıkıcı ruh halinden kurtulup neşelenmeye başlayacak olmasının ilk belirtisidir.

Söz düzleminde belirtili/görünen bir özne bulunmasa dahi, metin bütünlüğü içerisinde kullanılan iyelik eki yoluyla dolaylı olarak bu özellik korunabilmektedir. Mesela on dokuz, yirmi üç ve otuz altıncı beyitlerde, özne eksiltisine bağlı olarak varlığı bilinen gizli bir fail bulunmaktadır. “Ma‘lûmuñ”, “inânuñ”, “ihsânuña”, “firâvânuña” sözcelerindeki 2. tekil kişi iyelik ekinin gönderim değeri olan “sen” kişi adılı ile bu adılın karşıladığı “rûzgâr”, “şair” ve “sevgili” kavramları, gizli birer özne olarak bu belirtili olma halini işaret etmektedir.

3.1.2. Belirtme Durumu Eki:

Adı geçen kaside metninde, belirtme durumu eki kullanılarak yapılmış on altı tane ardıl gönderim ögesine rastlanmaktadır.

A. Ad + belirtme durumu eki şeklindeki kullanım:

6. Bir iki safhayı hem-reng-i rûy-ı baht idicek
Elümdeki kalem-i Vâsîtiye geldi kelâl
“Bir iki sayfayı baht yüzüyle bir renkli edince (karalayınca), elimdeki kâğıt kaleme bıkkınlık geldi.”
17. Esenleşüp dil ile güft ü gûya başladılar
Kulak tutınca işitdüm k’ider fakîri su’âl
“Gönül ile selamlaşıp sohbet etmeğe başladılar. (Konuşmaya) kulak tutunca, (ben) fakiri sorduğunu işittim.”
27. Henûz bu suhanuñ olmamışdı lafzı tamâm
Henûz cevher-i ma‘nâsı bulmamışdı kemâl
“Henüz, bu konuşmanın sözü tamamlanmamıştı. Henüz, manasının cevheri olgunluk bulmamıştı.”
29. Pür itdi kûçeyi sıyt-ı feşâfeş-i dâmân
İrişdi zirve-i Nâhîde çın çın-ı halhâl
“Eteğin hışırtısının sesi sokağı doldurdu. Halhalın çın çını, Venüs gezegeninin zirvesine erişti.”

30. ‘Aceb nedür diyicek kıldı peyk-i sâmi‘ay
Sadâ-yı zemzeme-i halka-i der istikbâl
“Acaba nedir” derken, işitme peykini kapı halkasının ezgili nağmesinin sesi karşıladı.

39. Alup o şevk ile Dîvân-ı Enverîyi ele
Güşâde eyledi niyet tutup ol dem bir fâl
“O şevk ile Enverî Divanı’nı eline alıp, o anda bir fala niyet tutarak açtı.”

B. Kişi adılı + belirtme durumu eki şeklindeki kullanım:

14. Bu hâlde anı gördüm şikâf-ı revzenden
Şitâbla yetişüp geldi peyk-i bâd-ı şimâl
“Bu hâlde pencerenin aralığından onu gördüm. Kuzey rüzgârı habercisi koşarak yetişip geldi.”

C. Ad + 1. tekil kişi iyelik eki + belirtme durumu eki şeklindeki kullanım:

2. Çeküp visâdemî kıldum külâh-gûşemî ham
Garîm-i gamdan idüp nîm lahza istimhâl
“Yastığımı çekip, külâhımın köşesini büktüm. Gam alacaklısından yarım an zaman isteyip...”

Ç. Ad + 2. tekil kişi iyelik eki + belirtme durumu eki şeklindeki kullanım:

23. Birâz ‘inânuñı çek böyle germ-tâz olma
Semend-i cevre meded kılma bendeñi pâ-mâl
“Biraz dizginini çek, böyle ateşli koşma. Ezizet atına yardım et, kulunu ayak altında çiğnetme.”

D. Gösterme sıfatı + ad + belirtme durumu eki şeklindeki kullanım:

34. Görüp o hâleti ‘akl u şu‘ûrum oldu tebâh
 Düşüp ayağına çün sâye eyledüm rû-mâl
 “O hali görünce, aklım ve anlayışım mahvoldu. Gölge gibi ayağına
 düşüp, yüzümü sürdüm.”

E. Metin yüzeyinde görünmeyen ama iyelik ekinin gönderim değeri nedeniyle varlığı bilinen belirtme durumu eki:

18. Alup o dem haberüm geldi yanuma gülerek
 Görünce çehre-i zerdüm didi ne hâl bu hâl
 “O zaman haberimi alıp, gülerek yanıma geldi. Sararmış yüzümü
 görünce, “bu hâl ne hâl?” dedi.”

21. Ki tâ bu mertebe bî-mihr ü bî-vefâlık idüp
 Ziyâretüm idesüñ tâ bu vakte dek ihmâl
 “Ki tâ bu derece merhametsizlik ve vefasızlık edip, tâ bu zamana dek
 ziyaretimi ihmal edesin.”

12. Münâvebeyle gelüp cümle merzbûm-ı dile
 Tamâm eylediler ‘akl u fikrüm istîsâl
 “Hepsi, gönül ülkesine nöbetleşe gelip aklımı ve fikrimi kökünden
 kuruttular.”

Yukarıdaki tespitlere göre, belirtme durumu ekinin gönderimleri arasında en çok tercih edilenin, yalnız adla birlikte yer aldığı örnekler olduğu görülmektedir. Adın yanı sıra kişi adıyla, gösterme sıfatıyla, iyelik ekleriyle ve bu eklerin dolaylı olarak oluşturdukları gönderim değerleri aracılığıyla da metin bağlantılarının kurulduğu anlaşılmaktadır.

Bu ekin gönderim değeri, bireysel açıdan on yedi, iki, yirmi üç, on sekiz, yirmi bir ve on ikinci beyitlerde şairi/Nedîm’i; otuz dördüncü beyitte sevgiliyi; on dördüncü beyitte rüzgârı karşılamakta; altıncı beyitte ise nesnel yönden yazı ile ilgili öğeleri kapsamaktadır.

Metnin bütününü oluşturan belirtme alanı içerisinde belirtme ekiyle yapılan gönderim, anlamsal düzlemde bağdaşıklık meydana getiren bir unsurdur. Örneğin, altıncı beyitte geçen “bir iki safhayı” ifadesindeki belirtme durumu ekinin gönderim değeri, kendisinden önceki beşinci beyitle anlamsal bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Metin içi konu bütünlüğüne bağlı olarak, beşinci beyitte canı sıkıldığı için “idmân-ı hatta” (yazı yazmaya) yöneldiğini bildiren şair, altıncı beyitte bir iki sayfa karaladığını ama ondan da bıktığını söylemektedir. Yirmi dokuzuncu beyitte, “kûçeyi” eteğinin hışırtısı ile dolduranın sevgili olduğu anlaşılmaktadır. Kasidenin yirmi sekizinci beytinde, o yöne doğru gelen bir kervanın zil seslerini duyan okuyucu; yirmi dokuzuncu beyitte de sevgilinin eteğinin sokağı dolduran hışırtısı ve halhalının göklere yükselen çın çınını işitmektedir. Dolayısıyla her iki örnekte de, yazı ve sese bağlı birer gönderimsel bağdaşıklık söz konusudur.

3.1.3. Kişi Ekleri:

Bu kaside metninde, kişi ekleri kullanılarak meydana getirilmiş otuzun üzerinde ardıl gönderim ögesine rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda gösterilmiştir.

A. Eylem sonunda 1. tekil kişi ekiyle yapılmış kullanımlar:

2. Çeküp visâdemi kıldum külâh-gûşemi ham
Garîm-i gamdan idüp nîm lahza istimhâl
“Yastığımı çekip, külâhımın köşesini бүktüm. Gam alacaklısından yarım an zaman isteyip...”
3. Bir iki cüz’-i perâkende var idi der-pîş
Alup birin ele virdüm kümeýt-i tab‘a mecâl
“Göz önünde bulunan bir iki parça (iş) vardı. Birini ele alıp, şairlik tabiatımın atına kuvvet verdim.”
7. Didüm birâz dahı âsâyîş eyleyem çünkim

Tamâm mertebe künd oldu ‘akl u vehm ü hayâl
 “Biraz da dinleneyim dedim. Çünkü akıl, şüphe ve hayal son derece körleşti.”

13. Ben ise derd ile kaldım arada zâr u zebûn
 Ne sabr u takata kudret ne hod girîze mecâl
 “Bense dert ile arada zayıf ve güçsüz kaldım. Ne sabır ve tâkata güç, ne de kaçmaya kuvvet (vardı).”

14. Bu hâlde anı gördüm şikâf-ı revzenden
 Şitâbla yetişüp geldi peyk-i bâd-ı şimâl
 “Bu hâlde pencerenin aralığından onu gördüm. Kuzey rüzgârı habercisi koşarak yetişip geldi.”

17. Esenleşüp dil ile güft ü gûya başladılar
 Kulak tutınca işitdüm k’ider fakîri su’âl
 “Gönül ile selamlaşıp sohbet etmeğe başladılar. (Konuşmaya) kulak tutunca, (ben) fakiri sorduğunu işittim.”

19. Didüm ki n’olsa gerek hod degül mi ma‘lûmuñ
 Sipihr-i zâlim ile mâ-cerâ-yı ehl-i kemâl
 “Ne olacak” dedim. “Zalim felek ile kemal ehlinin macerasını bilmez misin?”

31. Hemân şitâb ile câyumdan eyleyüp per-tâb
 Güşâde eyledüm âgûşını derûñ fi’l-hâl
 “Hemen yerimden hızla kalkıp koşarak, anında kapının kucağını açtım.”

34. Görüp o hâleti ‘akl u şu‘ûrum oldu tebâh
 Düşüp ayağına çün sâye eyledüm rû-mâl
 “O hâli görünce, aklım ve anlayışım mahvoldu. Gölge gibi ayağına düşüp, yüzümü sürdüm.”

B. Eylem sonunda 3. tekil kişi ekiyle yapılmış kullanımlar:

1. ‘Ale's-sabâh ki bânû-yı mihr-i ferruh-fâl
Kenâr-ı târem-i mînâdan itdi ‘arz-ı cemâl
“Talihi uğurlu güneş kadını, sabah erkenden mine gibi lacivert renkli kubbenin kenarından yüzünü gösterdi.”
5. Birâz zamân dahı idmân-ı hatta meyl itdi
Hayâl-i hatt-ı civân ile hâtır-ı meyyâl
“Genç güzelin ayva tüylerinin hayaline istekli (olan) gönül, biraz da yazı idmanına meyl etti.”
7. Didüm birâz dahı âsâyiş eyleyem çünkim
Tamâm mertebe künd oldı ‘akl u vehm ü hayâl
“Biraz da dinleneyim dedim. Çünkü akıl, şüphe ve hayal son derece körleşti.”
9. Kümeyt sürdi hücûm itdi kişver-i tab‘a
O gam didükleri dîrîne düşmen-i muhtâl
“O gam dedikleri eski kibirli düşman, şairlik tabiatının ülkesine at sürdü, hücum etti.”
10. Hurûşa başladı nâgâh künc-i hâtırdan
Hezâr vesvese sad gûne ârzû-yı muhâl
“Ansızın bin vesvese ve yüz çeşit olmayacak arzu, gönül köşesinden coşmaya başladı.”
14. Bu hâlde anı gördüm şikâf-ı revzenden
Şitâbla yetişüp geldi peyk-i bâd-ı şimâl
“Bu hâlde pencerenin aralığından onu gördüm. Kuzey rüzgârı habercisi koşarak yetişip geldi.”
16. Gel ey neşim-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber
Terânesiyle kudûmını kıldı istikbâl
“Ey sabah rüzgârı, gel. Sevgilinin ayva tüylerinden ne haber?” sözüyle onu karşıladı.”

26. Kocâst kûy-ı Nedîmâ terânesiyle bu dem
Gelür cihâna gül-efşân olup o tâze-nihâl
“O genç fîdan, “Nedîm’in sokağı nerededir” diyerek, bu zamanda gül saçıp dünyaya gelir.”
27. Henûz bu suhanuñ olmamışdı lafzı tamâm
Henûz cevher-i ma‘nâsı bulmamışdı kemâl
“Henüz, bu konuşmanın sözü tamamlanmamıştı. Henüz, manasının cevheri olgunluk bulmamıştı.”
28. İrişdi gûş-ı dil ü câna dûrdan nâ-gâh
Terâne-i ceres-i kârbân-ı gunc u delâl
Ansızın, gönül ve canın kulağına uzaktan naz ve eda kervanının ziline nağmesi erişti.
29. Pür itdi kûçeyi sıyt-ı feşâfeş-i dâmân
İrişdi zirve-i Nâhîde çın çın-ı halhâl
“Eteğin hışırtısının sesi sokağı doldurdu. Halhalın çın çını, Zühre’nin (Venüs’ün) zirvesine erişti.”
30. ‘Aceb nedür diyicek kıldı peyk-i sâmi‘ay
Sadâ-yı zemzeme-i halka-i der istikbâl
“Acaba nedir” derken, işitme peykini kapı halkasının ezgili nağmesinin sesi karşıladı.”
34. Görüp o hâleti ‘akl u şu‘ûrum oldu tebâh
Düşüp ayağına çün sâye eyledüm rû-mâl
“O hâli görünce, aklım ve anlayışım mahvoldu. Gölge gibi ayağına düşüp, yüzümü sürdüm.”
39. Alup o şevk ile Dîvân-ı Enverîyi ele
Güşâde eyledi niyet tutup ol dem bir fâl
“O şevk ile Enverî Divanı’nı eline alıp, o anda bir fala niyet tutarak açtı.”

C. Eylem sonunda 3. çoğul kişi ile yapılmış kullanımlar:

12. Münâvebeyle gelüp cümle merzbûm-ı dile

Tamâm eyledi^{ler} ‘akl u fikrüm istîsâl

“Hepsi, gönül ülkesine nöbetleşe gelip aklımı ve fikrimi kökünden kuruttular.”

17. Esenleşüp dil ile güft ü gûya başladı^{lar}

Kulak tutınca işitdüm k’ider fakîri su’âl

“Gönül ile selamlaşıp sohbet etmeğe başladılar. (Konuşmaya) kulak tutunca, (ben) fakiri sorduğunu işittim.”

Yukarıdaki tespitlere göre, metnin gönderimsel bağdaşıklık yapısı içerisinde sayısal açıdan en çok tercih edilen kişi eki 3. tekil olmuş, onu daha sonra 1. tekil ve 3. çoğul kişi ekleri izlemiştir.

On üç, bir, on dört, on altı, yirmi altı, yirmi dokuz ve on ikinci beyitlerde özneler metin yüzeyinde görüldüğü için, kişi ekleri ile bu özneler arasında belirgin bir gönderimsel ilişki söz konusudur. Diğer beyitlerde ise özneler metin yüzeyinde görünmediği için, eylemlerdeki kişi ekleri vasıtasıyla dolaylı da olsa bir adıl değeri sezdirilmektedir. Özellikle 1. kişi ekinde, metin bütünü içerisinde bu ekin karşıladığı “ben” adılı açık olarak görülebildiğinden dolayı, bağdaşıklık niteliği de bu sözceler arasında yayılmaktadır.

Eylemde anılan kişiye ait edimi karşılayan 3. tekil kişi ekinin gönderim değeri olan “o” adılının, kaside metninde çeşitli karşılıkları bulunmaktadır. Mesela, birinci beyitte “gösterdi” eylemini yapan, “bânû-yı mihr-i ferruh-fâl” (talihi uğurlu güneş kadını)dır. Böylece doğal bir olay olan güneşin doğuşu, peçesinin kenarından yüzünü gösteren bir kadın imgesiyle okuyucuya verilmektedir. Beşinci beyitte, “meyl itdi” eyleminin faili Nedîm’in gönlüdür. Bunun nedeni olarak da, “hatt” sözcésinin yarattığı çok anlamlı çağrışım zenginliği dolayısıyla, şairin genç sevgilisinin ayva tüylerine düşkünlüğü gösterilmektedir. Bu beyitteki “hatt”ın yazı anlamı, metinselliğin bir göstergesi olarak, kendisinden sonraki altıncı beyitte de devam etmektedir. Dokuzuncu ve onuncu beyitlerdeki “kümeýt sürdi” ve “hücûm itdi” eylemlerini yapan

özne, “o gam didükleri dîrîne düşmen-i muhtâl”dır. Metin içi anlamsal süreklilik açısından, o gam adındaki eski kibirli düşmanın hücumuna bağlı olarak, şairin gönlünde aniden bir hareketlenmenin başladığı ve bu coşkunun sebebinin de, bin vesvese ile yüz çeşit olmayacak arzu olduğu anlatılmaktadır. Dokuzuncu beyitteki savaş imgesinden sonra onuncu beyitte yaşanan bu coşkunluk, âdeta düşmana karşı girişilen saldırının yarattığı muzaffer ruh halinden kaynaklanıyor gibidir. On altıncı beyitte, “istikbâl kıldı” eyleminin faili metin yüzeyinde görülmeyip, sezdirim yoluyla hissettirilmektedir. Bu beyitteki öznenin, kasidenin on beşinci beytinde geçen “dil-i perîşân-hâl” tamlamasından hareketle, yine Nedîm’in gönlü olduğu anlaşılmaktadır. Gönlün rüzgârı görür görmez “hatt-ı yârdan ne haber” diye sorması da, “hatt” kavramı üzerine daha önceki beyitlerde geçen çağrışım zenginliğine bağlı anlamsal gönderimlerin sürdüğünün göstergesidir. Otuz dokuzuncu beyitte de, işi yapan kişi metinde gözükmemektedir. Ancak yine sezdirimle, kasidenin otuz yedinci beytinde geçen “pes ez-merâsim-i nâz u niyâz” ifadesinden yola çıkarak, Divan şiirindeki sevgili imgesinin genel özelliklerinden biri olan nazlanma işlevinden dolayı, otuz dokuzuncu beyitte niyet tutarak Enverî Divanı’ndan fal açanın da sevgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, beyitler arasındaki anlam ilişkileri sayesinde yapılan gönderimlerle bağdaşıklığın devam ettiği görülmektedir.

Eylemde sözü söyleyene (metin üreticiye) ait edimi karşılayan 1. tekil kişi ekinin gönderim değeri olan “ben” adılı, bu kaside metninde şairi karşılamaktadır. İkinci beyitte, sabah kalkar kalkmaz yastığını düzelten ve yüreğindeki sıkıntının sahibi olan “garîm-i gam”dan ayrılmak için biraz süre isteyen Nedîm, bu zaman isteğiyle bağlantılı olarak üçüncü beyitte, daha önceden yarım bıraktığı işlerden birini bitirme gayretindedir. Yedinci beyitte ise, bu işi yapmaktan da yorulduğunu akıl, şüphe ve hayalin körleştirdiğini söyleyerek, yaratıcılık anlamında artık hiçbir yeni fikre odaklanamadığını anlatmaya çalışmaktadır.

On iki ve on yedinci beyitlerde görülen 3. çoğul kişi ekinin gönderim değeri olan “onlar” adılı ise, kasidenin on ve on birinci

beyitlerinde yer alan “hezâr vesvese sad gûne ârzû-yı muhâl”, “telâtum-ı efkâr-ı derd-i zîk-ı ma‘âş” ve “tezâhüm-i ekdâr-ı gayret-i emsâl” ile on beşinci beyitte geçen “dil-i perişân-hâl”i karşılamaktadır. Nedîm, onuncu beyitteki bin vesvese ile yüz çeşit olmayacak arzunun ne olduğunu, on birinci beyitte geçim sıkıntısı derdi ve akranların kıskançlığının verdiği keder şeklinde açıklamaktadır. On ikinci beyitte de, gönlünü yine bir ülkeye benzeterek bütün bu sıkıntıların teker teker gönül ülkesine geldiğini ve aklını başından aldığını dile getirmektedir. Âdeta bir muhasara altındadır. Dokuzuncu beyitte başlayan savaş imgesi önce hücum, sonra karşı saldırı, şimdi de kuşatma ile varlığını sürdürmektedir. On yedinci beyitte ise şair, on beşinci beyitte belirttiği gibi, kendisi rüzgârı karşılayacak durumda olmadığı için gönlünün bu işi yaptığını söylemektedir. Nitekim on altıncı beyitte, misafir olarak gelen rüzgârı kabul eden gönlün, onunla selamlaşarak sohbete başladığına tanık oluruz. Dolayısıyla, adı geçen beyitler arasındaki gönderimlerle anlamsal bağdaşıklık da sürdürülmüş olmaktadır.

3.2. Öncül-Bağımsız Gönderim Öğeleri:

3.2.1. Kişi Adılları:

İncelenen kaside metninde, kişi adılı kullanılarak yapılmış beş tane öncül gönderim ögesine rastlanmaktadır.

A. 1. tekil kişi adılıının kullanımı:

13. *Ben* ise derd ile kaldum arada zâr u zebûn

Ne sabr u takata kudret ne hod girîze mecâl

“Bense dert ile arada zayıf ve güçsüz kaldım. Ne sabır ve tâkata güç, ne de kaçmaya kuvvet (vardı).”

15. Gam ile cünbüşe hod tâb yok idi *bende*

Hele hamîyyet idüp bu dil-i perişân-hâl

“Bende dert ile kımıldanmaya da tâkat yoktu. Hele bu perişan hâlli gönül hamîyyet edip...”

B. 2. tekil kişi adılının kullanımı:

20. Hele bu gûne sitem çerhûn eski ‘âdetidür

Velî düşer mi *saña* ey enîs-i hûb-hısâl

“Hele bu çeşit eziyet, feleğin eski âdetidir. Ama ey iyi huylu dost, sana düşer mi ...”

24. Ki *saña* bir haberüm var ki gûş iderseñ eger

Ola o mertebe gûşuñ güherle mâl-â-mâl

“Çünkü sana bir haberim var. Eğer dinlersen, kulağın çok miktarda mücevherle dopdolu olsun.”

C. 3. tekil kişi adılının kullanımı:

14. Bu hâlde *anı* gördüm şikâf-ı revzenden

Şitâbla yetişüp geldi peyk-i bâd-ı şimâl

“Bu hâlde pencerenin aralığından onu gördüm. Kuzey rüzgârı habercisi koşarak yetişip geldi.”

Yukarıdaki tespitlere göre, sayısal yönden kişi adılları arasında 1. ve 2. tekil kullanımları aynı oranda olup bir tane de 3. tekil kişi adılının geçtiği beyit bulunmaktadır. Bu adıllar, metni oluşturan öğeler arasında bağdaşıklığı sağlayan ve özneyi öne çıkartan gönderim değerleriyle dikkati çekmektedir.

Kişi adılının gönderim değeri, anlamsal olarak karşıladığı öznenin kimliğini öne çıkararak pekiştirme amacı taşıyabilmektedir. Örneğin, metinde biri yalın halde ve diğeri de çekimlenmiş olarak bulunma durumu haliyle yer alan 1. tekil kişi adılı “ben” ve “bende” sözcelerinin anlamsal karşılıkları direkt olarak metin üretici (şair) olup, nitekim birkaç beyit sonra geçen “Nedîmâ” sözcesiyle de doğrulanmaktadır. Metindilbilim açısından bu durum, aynı zamanda bir öngönderim şeklidir.

2. tekil kişi adılının çekimlenerek yönelme durumu eki almasıyla “saña” şeklinde geçtiği kullanımlar, rüzgârın ağzından yine şaire/Nedîm’e yöneliktir. Dolayısıyla bütün metin boyunca, hikâyenin ana kahramanı olan Nedîm’in kendi kimliğini vurgulama çabası burada da hissedilmektedir. “Anı” biçiminde çekimlenmiş 3. tekil kişi adılının gönderimi ise, bu kez metin üreticinin (şairin/Nedîm’in) ağzından rüzgâra yöneliktir. Böylece, anlamsal düzeyde sözcükler arasındaki bağdaşıklık ilişkisi de sürdürülmüş olmaktadır.

3.2.2. Gösterme Sıfatları:

İncelenen kaside metninde, gösterme sıfatı kullanılarak yapılmış on beş tane öncül gönderim ögesine rastlanmaktadır.

A. Gösterme sıfatı + ad şeklindeki kullanım:

8. *Bu* ârzû olıcak nakş levh-i hâtırda
Hemân o lahzada fırsat bulup bilâ-mecâl
“Bu arzu gönül levhine nakş olduğu zaman, hemen o anda fırsat bulup zaman kaybetmeden...”
18. Alup *o* dem haberüm geldi yanuma gülerek
Görince çehre-i zerdüm didi ne hâl *bu* hâl
“O zaman haberimi alıp, gülerek yanıma geldi. Sararmış yüzümü görünce, “bu hâl ne hâl?” dedi.”

B. Gösterme sıfatı + ad + bağlaç şeklindeki kullanım:

38. Birâz *bu* tarz ile güft ü şinîdden soñra
Birâz da sohbet-i eş‘âra gösterüp ikbâl
“Biraz bu tarzda konuşmadan sonra, biraz da şiir sohbeti yapmayı arzu edip...”
39. Alup *o* şevk ile Dîvân-ı Enverîyi ele
Güşâde eyledi niyet tutup ol dem bir fâl

“O şevk ile Enverî Divanı’nı eline alıp, o anda bir fala niyet tutarak açtı.”

C. Gösterme sıfatı + izafet tamlaması şeklindeki kullanım:

32. Ne gördüm *ol* büt-i nâzende nîm mest olmuş

Kolında dâmen-i kerrâke elde bir gül-i al

“(Bir de) ne göreyim? Kolunda cübbesinin eteği ve elinde kırmızı bir gül (ile) o nazik put yarı sarhoş olmuş.”

15. Gam ile cünbüşe hod tâb yok idi bende

Hele hamîyyet idüp *bu* dil-i perîşân-hâl

“Bende dert ile kımıldanmaya da tâkat yoktu. Hele bu perişan hâlli gönül hamîyyet edip...”

Ç. Gösterme sıfatı + vasıf tamlaması şeklindeki kullanım:

26. Kocâst kûy-ı Nedîmâ terânesiyle bu dem

Gelür cihâna gül-efşân olup *o* tâze-nihâl

“O genç fidan, “Nedîm’in sokağı nerededir” diyerek, bu zamanda gül saçıp dünyaya gelir.”

D. Gösterme sıfatı + ad + belirtme durumu eki şeklindeki kullanım:

34. Görüp *o* hâleti ‘akl u şu‘ûrum oldu tebâh

Düşüp ayağına çün sâye eyledüm rû-mâl

“O hâli görünce, aklım ve anlayışım mahvoldu. Gölge gibi ayağına düşüp, yüzümü sürdüm.”

E. Gösterme sıfatı + ad + yönelme durumu eki şeklindeki kullanım:

21. Ki tâ bu mertebe bî-mihr ü bî-vefâlık idüp

Ziyâretüm idesün tâ *bu* vakte dek ihmâl

“Ki tâ bu derece merhametsizlik ve vefasızlık edip, tâ bu zamana dek ziyaretimi ihmal edesin.”

22. Suhan *bu* gâyeteye irdükde bir tebessüm idüp

Didi ki ey suhanuñdan nümûne sihr-i helâl

“Konuşma bu (şekilde) sona erince bir tebessüm edip, “ey sözü sihr-i helal sanatı (gibi olan)” dedi.”

F. Gösterme sıfatı + ad + bulunma durumu eki şeklindeki kullanım:

8. Bu ârzû olıcak nakş levh-i hâtırda

Hemân *o* lahzada fırsat bulup bilâ-mecâl

“Bu arzu gönül levhine nakş olduğu zaman, hemen o anda fırsat bulup zaman kaybetmeden...”

14. *Bu* hâlde anı gördüm şikâf-ı revzenden

Şitâbla yetişüp geldi peyk-i bâd-ı şimâl

“Bu hâlde pencerenin aralığından onu gördüm. Kuzey rüzgârı habercisi koşarak yetişip geldi.”

G. Gösterme sıfatı + ad + tamlayan durumu eki şeklindeki kullanım:

27. Henûz *bu* suhanuñ olmamışdı lafzı tamâm

Henûz cevher-i ma‘nâsı bulmamışdı kemâl

“Henüz, bu konuşmanın sözü tamamlanmamıştı. Henüz, manasının cevheri olgunluk bulmamıştı.”

Ğ. Gösterme sıfatı + ad + sıfat takımı şeklindeki kullanım:

9. Kümeyt sürdi hücûm itdi kişver-i tab‘a

O gam didükleri dîrîne düşmen-i muhtâl

“O gam dedikleri eski kibirli düşman, şairlik tabiatının ülkesine at sürdü, hücum etti.”

Yukarıdaki tespitlere göre, sayısal olarak gösterme sıfatları arasında “bu” ve “o”nun kullanılma oranı eşit gözükmemektedir. Bir örnekte, “o”nun eski şekli olan “ol” da geçmektedir.

Metin içindeki eski bir bilgiyi metin çözücüye (okuyucuya) hatırlatarak anlamsal yönden devamlılık gösteren beyitlerin varlığı, gösterme sıfatlarının da gönderimsel bağdaşıklık değeri taşıdığını ortaya koymaktadır. Mesela, sekizinci beyitteki “*bu ârzû*” sözcüğü ile anlatılmak istenen, bir önceki yedinci beyitte yazı yazmaktan bunalan şairin içindeki “âsâyış” isteğidir. On sekizinci beyitteki “*bu hâl*” ifadesi, on üçüncü beyitte “dert ile zâr u zebûn kalan” ve “ne sabr u takata kudret ne hod girîze mecal” bulan şairin durumuna gönderme yapmaktadır. Otuz dokuzuncu beyitteki “*o şevk*” sözcüğü, şair ile sevgili arasında bir önceki otuz sekizinci beyitte geçen “sohbet-i eş’âr” yapma isteğidir. Otuz ikinci beyitteki “*ol büt-i nâzende*” ifadesi, ilk kez yirmi altıncı beyitte “*o tâze nihâl*” sözcüğü ile görünen ve yirmi dokuzuncu beyitte de “sıyt-ı feşâfeş-i dâmân”ı ve “çın çın-ı halhal”ı ile kendisinden söz edilen sevgiliyi karşılamaktadır. Otuz dördüncü beyitteki “*o hâleti*” ifadesiyle anlatılmak istenen, otuz ikinci beyte göre kolunda “dâmen-i kerrâke”si ile elinde “gül-i al”ı bulunan ve otuz üçüncü beyte göre de külahı “şikeste”, başından ayağına kadar “nahvet ü nâz”, kemeri “güsiste” ve çenesinden göbeğine kadar “hüsn ü cemâl” olan sevgilinin durumudur. Yirmi birinci beyitte geçen “*bu vakte dek*” sözcüğü, metin yüzeyinde ilk defa on dördüncü beyitte gözüken ve on sekizinci beyitte de şairin “alup o dem haberüm geldi yanuma gülerek” dediği rüzgârın, Nedîm ile karşılaştığı zamanı işaret etmektedir. On dördüncü beyitteki “*bu hâlde*” sözcüğü, şairin bir önceki on üçüncü beyitte anlatmaya çalıştığı bezgin ruh halini vurgulamaktadır. Bütün bu olumsuzlukların sebebi de, dokuz ve on ikinci beyitler arasında verilmektedir. Yirmi yedinci beyitteki “*bu suhanuñ*” ifadesi ise, bir önceki yirmi altıncı beyitte yer alan “kocâst kûy-ı Nedîmâ” sorusuna gönderme yapmaktadır.

4. Sonuç:

Nedîm'in "Tazmîn-i Beyt-i Enverî Der-Zımn-ı Vezîr Şoden-i İbrâhîm Paşa" adlı kasidesinin çözümlemesinde, dilbilimin tümce üstü inceleme alanlarından biri olan metindilbilimin gönderimsel bağdaşıklık özelliğinin ne kadar uygulanabileceğini deneyen bu çalışmada, beyitler arasındaki metinsel gönderimi sağlayan ardıl-bağımlı öğelerin öncül-bağımsız öğelere göre daha fazla olduğu göze çarpmaktadır.

Ardıl-bağımlı öğelerden biri olan iyelik ekleri arasında birinci tekil kullanımındaki yoğunluğun, aynı zamanda hikâyenin ana kahramanı olan metin üreticinin (şairin/Nedîm'in) kimliğini öne çıkarma gayretinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Belirtme, yönelme, ayrılma durumu ekleriyle birlikte veya sadece tek başına yer alan iyelik ekleriyle sağlanan biçimsel görünüm sayesinde, metin yüzeyinde yinelenmeyen eski bir bilgi, sözceler arası sezdirimler veya özne eksiltisine bağlı ifadeler ortaya çıkabilmektedir. Belirtme durumu ekinin ad, kişi adlı, birinci-ikinci tekil kişi iyelik eki ve gösterme sıfatının gönderim değerleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu ekin, metin yüzeyinde somut olarak görünmemesine rağmen iyelik ekinin gönderim değeri sayesinde varlığının ortaya çıktığı kullanımına da rastlanmaktadır. Kişi ekleri arasında en çok geçen üçüncü tekil olup, hikâye anlatım biçimine uygunluk taşımaktadır. Birinci tekil ve üçüncü çoğul kişi eklerinin yer aldığı kullanımlar da vardır.

Öncül-bağımsız öğeler içerisinde yer alan kişi adları, kaside metni içerisinde birinci, ikinci ve üçüncü tekil kişi olarak hem tümce içi, hem de tümceler arası gönderim ilişkisinde bulunmaktadır. Özellikle birinci tekil kullanımında, yine hikâyenin baş kahramanı olan metin üreticiye (Nedîm'e) odaklanıldığı görülmektedir. Gösterme sıfatları ise, "bu" ve "o" kullanımı üzerine yoğunlaşmıştır. Niteledikleri adları belirtili bir hale getirdikleri gibi, metin okuyucuya eski bir bilgiyi hatırlatma görevini de üstlenmektedirler.

Kaside metnini oluşturan beyitlerin büyük bir kısmının metinsellik özelliği taşıdığı görülmektedir. Aslında anlatılan konu gerçeküstü olaylar etrafında geçmesine rağmen, kasidenin kendi kurmaca

dünyası içinde varlık kazanan realitesi, imgeler arasındaki çağrışımları kuvvetlendirerek okuyucuyu da kendi hayal dünyasının gerçeklik düzlemine çekmektedir. Şairin, içinde bulunduğu psikolojik durumu dile getirmek amacıyla kullandığı her ifade/sözce, bir öncekiyle bağlantılıdır. Metinde merhun beyitlerin yer alması, Nedîm'in duygu ve düşüncelerini tek beyitle sınırlamayıp, bir sonraki beyte de aktardığını göstermektedir. Şiirde bu merhun beyitler ile metinsellik oluşturulmuş, anlatımdaki tahkiye metodu da metin içi ilişkiyi düzenleyerek konu bütünlüğünün meydana gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla eski edebiyatın bazı şiir örnekleri üzerinde, klâsik metin şerhi yerine, metindilbilimsel yönden inceleme yapılabileceği görüşü de bir deneme ile örneklendirilmiş olmaktadır.

Kaynakça:

- AKSAN, Doğan (1995), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara.
- AKSAN, M.-Y. AKSAN (1991), "Metin Kavramı ve Tanımlar", *Dilbilim Araştırmaları*: 90-104.
- BOZTAŞ, İsmail (199), "Metindilbilim Açısından Şiir", *Dilbilim Araştırmaları*: 171-194.
- BOZTEPE, Halil N. (1338-40), *Divan-ı Nedîm*, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1987), "Nedîm'e Dair", *Türk Dili* III, 426: 331-344.
- DE BEAUGRANDE, R. A.-W.U DRESSLER (1981), *Introduction to Text Linguistics*, London.
- DİLÇİN, Cem (1995), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara .
- DURMUŞOĞLU, G. (1986), "The Evolution of Textlinguistics", *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/2: 43-73.
- ERTOP, Konur (198), "Nedîm Divan Şiirine Yaşanan Gerçeği, İçtenliği, Doğayı ve Konuşulan Dilin Tadını Getirmişti", *Milliyet Sanat* 29: 33-35.
- GULLICH, E.-H. WEINRICH (1975), "Textlinguistics", *Handbuch der Linguistik*: 490-496.

- KALLMEYER, W.-M. HERMANN (1980), "Textlinguistik", *Lexikon der Germanistischen Linguistik Studienausgabe I*: 242-259.
- KORTANTAMER, Tunca (1993), "Nedim'in Manzum Küçük Hikâyeleri", *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*: 391-412.
- LEVIN, Samuel R. (1962), *Linguistic Structures in Poetry*,
- MAZIOĞLU, Hasibe (1957), *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara.
- ORALIŞ, M.-Ş. OZİL (1992), "Metindilbilimsel Yaklaşımla Bir Metni Çözümleme Denemesi", *Dilbilim Araştırmaları*: 37-48.
- ÖZÜNLÜ, Ünsal (2001), *Edebiyatta Dil Kullanımları*, İstanbul.
- PARLATIR, İ.-N. GÖZAYDIN-H. ZÜLFİKAR-B. TEZCAN AKSU-S. TÜRKMEN-Y. YILMAZ: 1988, *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- REDDICK, R.,J (1986), "Text linguistics, text theory and language users", *Word* 37: 31-43.
- SILAY, Kemal (1994), *Nedim and The Poetics of the Otoman Court: Medieval Inheritance and the Need for Change*, Bloomington.
- SUBAŞI, Leyla Uzun (1990), "Türkçede Bazı Metindilbilimsel Görünümler Üzerine", *IV. Dilbilim Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: 71-80.
- SUBAŞI, Leyla Uzun (1995), *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Ankara.